

Ο ΘΕΟΣ ΕΙΝΑΙ ΝΕΚΡΟΣ

ALAIN BADIOU

Τι κατονομάζει¹ το όνομα Θεός στη διατύπωση «ο Θεός είναι νεκρός»; Δεν μπορούμε να υποθέσουμε ότι υπάρχει για εμάς οτιδήποτε το προφανές ως προς αυτό. Δεν το μπορούμε ούτε κατ' ελάχιστον, διότι εάν όντως ο Θεός είναι νεκρός και καθώς συμβαίνει με τους πεθαμένους να μην απομένει από το μνήμα τους παρά μια μισοσβησμένη ή λασπωμένη ταφόπλακα, είναι πιθανόν η ανάμνηση από αυτό που κατονόμαζε το όνομα Θεός να είναι θαμμένη, διασκορπισμένη, παραπεταμένη. Εδώ έγκειται άλλωστε όλη η διαφορά ανάμεσα στη θεωρητική διατύπωση «ο Θεός δεν υπάρχει» και την ιστορική, ή εμπράγματη, ρήση «ο Θεός είναι νεκρός». Η πρώτη, εν είδει θεωρήματος – όπως λέμε ότι δεν υπάρχει ρητός αριθμός που να αποδίδει σχέση μεταξύ της πλευράς και της διαγωνίου ενός τετραγώνου – προϋποθέτει πως ο Θεός είναι μια έννοια, που η σημασία της αναζωπυρώνεται μέσα από την ασταμάτητη απόδειξη του θεωρήματος περί ανυπαρξίας Θεού. Λέγοντας όμως «ο Θεός είναι νεκρός» καθιστούμε τον Θεό ένα κύριο όνομα, όπως λέμε για τον προ-προπάππο Καζίμρ Ντυμπούά ότι είναι νεκρός, χωρίς ίσως να ξέρουμε το παραμικρό, και εν πάση περιπτώσει χωρίς να καταλαβαίνουμε το παραμικρό, πλην του ότι είναι νεκρός, για εκείνη την ξεχωριστή ζωντανή απειρότητα που περιλαμβάνονταν στο κλειστό σύγγραμμα «Καζίμρ Ντυμπούά».

Το ερώτημα καθίσταται οξύτερο επειδή, εάν υποθέσουμε πως ο Θεός είναι νεκρός, πρέπει

Ο **Alain Badiou** διδάσκει φιλοσοφία στην *École Normale Supérieure*.

ασφαλώς να υποστηρίξουμε ότι είναι νεκρός από καιρό. Ίσως από το κήρυγμα του αποστόλου Παύλου κι έπειτα να αρχίζουν κάποιοι να νεκρολογούν αναφορικά με αυτό που αποτελούσε τη μόνη αληθινή ζωή του Θεού, την ανάσταση του Χριστού, μοναδική και αποφασιστική νίκη επί του θανάτου, του θανάτου ως έκφανση του υποκειμένου και όχι ως βιολογική αντικειμενικότητα. Πάντως, η Αναγέννηση προσθέτει στον Θεό τον ζώντα εκείνη την ύποπτη πολλαπλότητα των θεών της μυθολογίας, για τους οποίους ο Ρενάν θα πει πολύ αργότερα ότι ήταν τόσο παρόντες και γυμνοί στη μεγάλη κλασική τέχνη επειδή τους τύλιγε όλους το πορφυρό σάβανο στο οποίο καθεύδουν οι νεκροί θεοί. Κι αν δεν είναι η Αναγέννηση, είναι ο Γαλιλέος, ή ο Καρτέσιος, για τους οποίους το σύμπαν, κάτι σαν υλικό γράφημα της μαθηματικότητας, καθλώνει τον Θεό στη διαμαθηματική σημειαικότητα του ενεργού απείρου, πράγμα που σημαίνει ότι ζει μέσα στον θάνατο του γράμματος. Ή ακόμη, είναι οι φιλόσοφοι του Διαφωτισμού, για τους οποίους η πολιτική είναι αποκλειστική υπόθεση των ανθρώπων, μια πρακτική ενυπαρξία από την οποία πρέπει να εξοβελίσουμε κάθε προσφυγή στη θεία πρόνοια του Παντοδύναμου. Ή ακόμη, είναι ο Κάντορ, ο οποίος αποβάλλει τον Θεό από την άπειρη εντόπισή του, βάζοντας στην ίδια θέση τον αριθμό και τον υπολογισμό. Ίσως να παρατείνεται ο επιθανάτιος ρόγχος του Θεού, πάντως εδώ και πολλούς αιώνες αυτό που μας απασχολεί είναι οι διαδοχικές μορφές της βαλσάμωσής του.

Να γιατί το ερώτημα για το τι καλύπτει το όνομα Θεός είναι όλο και περισσότερο σκοτεινό. Και δεν φωτιζόμαστε με το να του αποδώσουμε τη λειτουργία του Πατρός. Ο Φόουερμαχ δήλωνε ήδη ότι ο χριστιανικός Θεός, και όλα τα συμπαραμορφούντα, αποτελούν απλώς προβολές της οικογενειακής οργάνωσης και της συμβολικής που τη θεσμοθετεί. Αλλά αυτό μπόρεσε να το κάνει επειδή ο Θεός ήταν ήδη νεκρός, ή αποθνήσκων. Ας πούμε ότι αυτή η θέση του για τον Θεό συμμετείχε στη διαδικασία του θανάτου του, και στη λήθη που περιβάλλει ό,τι το ζωντανό κατονόμαζε. Το να ανάγει κανείς τη λειτουργία του Θεού στη λειτουργία του ονόματος-του-Πατρός δεν είναι παρά ένας από τους τρόπους να απαλείψει πίσω από το κύριο όνομά του, και πίσω από το ιδεώδες της επιστήμης, την ενικότητα του ζωντανού Θεού.

Εδώ βρίσκεται το κρίσιμο σημείο, όσον αφορά την εμβέλεια της διατύπωσης «ο Θεός είναι νεκρός». Φράση απλή και δύσκολη συνάμα. Η οποία λέει: εφόσον δηλώνουμε «ο Θεός είναι νεκρός», αυτό σημαίνει ότι ο περί ου ο λόγος υπήρξε ζωντανός, μετείχε στη διάσταση της ζωής. Για μια έννοια, για ένα σύμβολο, για μια σημαίνουσα λειτουργία, μπορούμε να πούμε ότι έχουν αποβεί παρωχημένα, αμφισβητούμενα, ανενεργά. Δεν μπορούμε να πούμε ότι είναι νεκρά. Να γιατί κάθε ιδεασμός του ζητήματος του Θεού με βάση τους πρωταρχικούς συμβολισμούς καταλήγει στο συμπέρασμα πως δεν είναι νεκρός, είτε πως είναι αθάνατος.

Από αυτή την άποψη, η ψυχανάλυση διατηρεί με το ζήτημα του Θεού μια σχέση τελικά διφορούμενη. Στον βαθμό που καθιστά τον Θεό, στη γραμμή που χάραξε ο Φόουερμαχ, το ύψιστο όνομα μιας από τις λειτουργίες που συλλαμβάνουν την επιθυμία, η ψυχανάλυση συνεχίζει την επιστημονική απονέκρωση της υπερβατικότητας. Στον βαθμό όμως που αναδεικνύει τη σταθερότητα της λειτουργίας αυτής, από την οποία δεν εξαιρείται ριζικά καμία υποκειμενική συγκρότηση, η ψυχανάλυση εξασφαλίζει στον Θεό, από τα ενδότερα του υποτιθέμενου θανάτου του, μια εννοιολογική διαιώνιση δίχως προηγούμενο. Θα επικαλεστούμε ως εμπειρική απόδειξη το γεγονός ότι ορισμένοι εξέχοντες και προικισμένοι ψυχαναλυτές, όπως η

Φρανσουάζ Ντολτό ή ο Μισέλ ντε Σερτώ, δεν θεώρησαν πως υφίσταται τυπική αντίφαση – κάθε άλλο – ανάμεσα στη φρουδική τους στράτευση και τη θρησκευτική πίστη. Επίσης το γεγονός ότι και ο Λακάν, που ασφαλώς δεν γίνεται να κατηγορηθεί για φιλόθρησκες τάσεις, υποστήριζε ωστόσο πως είναι κυριολεκτικά αδύνατον να απαλλαγούμε από τη θρησκεία.

Ως προς αυτό, όμως, είμαι πεπεισμένος για το αντίθετο. Λαμβάνω κατά γράμμα τη διατύπωση «ο Θεός είναι νεκρός». Είναι κάτι που συνέβη, ή, όπως λέει ο Ρεμπώ, που πέρασε. Ο Θεός τελείωσε. Και η θρησκεία επίσης, τελείωσε. Υπάρχει εδώ, όπως ρωμαλέα το διατύπωσε ο Ζακ-Λυκ Νανσύ, κάτι το μη αναστρέψιμο, και το μόνο που απομένει είναι να καταλάβουμε με ποιον υποκειμενικό μηχανισμό συνδέεται το ότι μπορούμε τόσο άνετα να πιστεύουμε πως αυτό δεν ισχύει, πως η θρησκεία ακμάζει, ή ακόμη, όπως λέγεται στις μέρες μας, πως επιστρέφει. Όμως όχι. Τίποτε δεν επιστρέφει, δεν χρειάζεται να πιστεύουμε στα φαντάσματα, ο νεκρός κείται, μοναχός και λησμονημένος, στο ανώνυμο και ανεντόπιστο μνήμα του.

Υπό την προϋπόθεση, φυσικά, να δηλώσουμε ότι εκείνος που πέθανε, χωρίς ουδεμία εφικτή ανάσταση, είναι ένας Θεός ζωντανός. Τι θα πει Θεός ζωντανός; Θεός ζωντανός, όπως κάθε ζωντανό ον, είναι κάτι με το οποίο άλλοι ζωντανοί πρέπει να συμβιώσουν. Πράγμα που είχε αξιοθαύμαστα αντιληφθεί ο Πασκάλ, ένας από τους τελευταίους θιασώτες αυτού του καταδικασμένου Θεού. Ο Θεός που μπορεί να πεθάνει δεν είναι και δεν γίνεται να είναι ο εννοιακός Θεός του Καρτέσιου, ο επέχων τη θέση του απείρου, η συγκόλληση των μαθηματικών αληθειών με το είναι τους, ή ο εγγυητής των κρίσεων εν είδει μεγάλου Άλλου. Πρέπει να είναι ο Θεός του Αβραάμ, του Ισαάκ και του Ιακώβ, ή εκείνος ο Χριστός που συνδιαλέγεται άμεσα με τον Πασκάλ στο ενδόμυχο του όρος των Ελαιών. Ο ζωντανός Θεός είναι πάντοτε ο Θεός κάποιου. Ο Θεός με τον οποίο ο εκάστοτε κάποιος, ο Ισαάκ, ο Ιακώβ, ο Παύλος, ή ο Πασκάλ, μοιράζεται τη δύναμη του ζην, μέσα στο αμιγές παρόν της υποκειμενικής του ανέλιξης. Μόνο τούτος ο ζωντανός Θεός εκτρέφει μια κυριολεκτικά θρησκευτική πεποίθηση. Πρέπει το πάρε-δώσε που έχει μαζί του το υποκείμενο να αφορά μια δύναμη που βιώνεται εμπειρικά μέσα στο παρόν. Πρέπει κανείς να τον *συναντήσει*. Και να τον συναντήσει με αφετηρία τον εαυτό του. Όπως γίνεται με τον Θεό του Κίρκεγκωρ, άλλου καθυστερημένου θιασώτη του θνήσκοντος Θεού, όταν, επιδιώκοντας την κάθαρση του συναισθήματος της απελπισίας, δηλώνει ότι «στη σχέση με τον εαυτό του, θέλοντας να είναι ο εαυτός του, το εγώ καταδύεται διασχίζοντας την ίδια του τη διαφάνεια στη δύναμη που το έθεσε». Το ότι ο Θεός είναι νεκρός σημαίνει: δεν είναι πλέον εκείνο το ζωντανό ον που μπορεί κανείς να συναντήσει όταν η ύπαρξη καταδύεται διασχίζοντας την ίδια της τη διαφάνεια. Και το ότι ο τάδε ή ο δείνα δηλώνει στις εφημερίδες πως τον συνάντησε κάτω από ένα δέντρο, ή σ' ένα επαρχιακό ξωκλήσι, δεν αλλάζει διόλου τα πράγματα. Διότι ξέρουμε ότι καμία σκέψη δεν μπορεί πλέον να αξιώσει τα δικαιώματά της με βάση μια τέτοια συνάντηση, ακριβώς όπως σε κάποιον που βλέπει φαντάσματα το μόνο που του αναγνωρίζεται είναι η θετική εκτίμηση της εκδήλωσης ενός συμπτώματος.

Υπό αυτή την έννοια, πρέπει να διακηρύξουμε ότι η θρησκεία είναι νεκρή, και ότι ακόμη και όταν επιδεικνύει την εμφανή έκταση των εξουσιών της, το μόνο που κάνει είναι να μετατρέπει σε ιδιαίτερο σύμπτωμα ένα μνημόσυνο στο οποίο ο θάνατος είναι πανταχού παρών. Αυτό που απομένει δεν είναι πια η θρησκεία, αλλά το θέατρό της. Διότι μόνο στο θέατρο συμβαίνει, όπως στον *Άμλετ*, να έχουν τα φα-

ντάσματα μια επίπλαστη αποτελεσματικότητα. Σε τούτο το, ενδεχομένως αιματηρό, θέατρο αναπαρίσταται αυτό που φαντάζεται κανείς πως θα μπορούσε να είναι η θρησκεία, εάν ο ζωντανός Θεός, για τον οποίο κανένας πια δεν έχει την παραμικρή ιδέα, δεν ήταν νεκρός.

Οι συνήθειες αντιρρήσεις απέναντι στο θέμα του πραγματικού θανάτου του ζωντανού Θεού, και συνεπώς της θρησκείας, τροφοδοτούνται από δύο πηγές, οι οποίες είναι, αφενός, η θεωρία περί νοήματος και, αφετέρου, οι λεγόμενοι θρησκευτικοί φανατισμοί, που αναλαμβάνουν να μας πείσουν για την επιστροφή της θρησκευτικής διάστασης.

Δεν πιστεύω ότι οι αντιρρήσεις αυτές είναι ορθές.

Χωρίς αμφιβολία, μία από τις λειτουργίες της θρησκείας είναι να δίνει νόημα στη ζωή, και ιδιαίτερα στη σκιά που τη συνοδεύει, τον θάνατο, ο οποίος ανήκει στο πραγματικό. Όμως είναι ανακριβές ότι κάθε δωρεά νοήματος είναι θρησκευτική, δηλαδή ότι απαιτεί τον ζωντανό Θεό, και άρα τον Θεό που είναι ιστορικά ικανός να πεθάνει.

Στο σημείο αυτό, είναι αποφασιστικής σημασίας να ξεχωρίσουμε τι κατονομάζει η λέξη «Θεός» στη διατύπωση «ο Θεός είναι νεκρός», μέσω της οποίας η λέξη αυτή αγγίζει τη θρησκεία, και τι κατονομάζει η ίδια λέξη στη θεωρητική μεταφυσική. Ένα από τα πολλά προσόντα της πρόσφατης διατριβής του Καντέν Μεγιασού (Quentin Meillassoux, *L'Inexistence divine*, υπό έκδοση) αποτελεί το ότι τεκμηρίωσε, στο πλαίσιο μιας οντολογικής και ηθικής στόχευσης με ισχυρή πρωτοτυπία, ότι ο Θεός της μεταφυσικής υπήρξε ανέκαθεν ο κεντρικός μοχλός μιας ορθολογικής πολεμικής μηχανής ενάντια στον ζωντανό Θεό της θρησκείας.

Διότι, όπως ο Πασκάλ αντέτεινε στον Καρτέσιο, ο Θεός που αρμόζει στη μεταφυσική είναι στην πραγματικότητα ένας νεκρός Θεός, ένας ήδη νεκρός ή ανέκαθεν νεκρός Θεός, ένας Θεός που δεν μπορεί να τροφοδοτήσει την πίστη καμιάς θρησκείας, ακόμη και εκείνης που, για να εξημερώσει κάπως τα παθιασμένα για ορθό λόγο πνεύματα, σπεύδει να διακηρύξει πως είναι συμβατή με τον ορθολογισμό. Ενώ κατά βάθος δεν είναι συμβατή μαζί του. Διότι η θρησκευτική πρόκληση συνίσταται στο να αναδείξει τον Θεό ως ένα ζωντανό ον, με το οποίο προσπαθούμε να συμβιώσουμε και, συμβιώνοντας μαζί του, να παραγάγουμε νόημα για την πλήρη ζωή, που εγκλείει και τον θάνατο. Ενώ η μεταφυσική πρόκληση έγκειται στο να υπονοήσει πίσω από τη λέξη «Θεός» την πρόδηλη συνοχή μιας έννοιας και, σύμφωνα με αυτή την έννοια, να εγγυηθεί ότι οι αλήθειες έχουν νόημα. Η λέξη «Θεός» είναι αμφίσημη, επειδή επικαλύπτει ως ζωντανός Θεός το πλήρες νόημα της ζωής και ως από πάντα νεκρωμένος Θεός το εφικτό νόημα των αληθειών. Όσον αφορά τον Θεό, είναι αλήθεια ότι η θρησκεία τον ζωογονεί και η μεταφυσική τον απονεκρώνει.

Το σπουδαίο έργο της μεταφυσικής απονέκρωσης του Θεού αρχίζει περίλαμπρα με τους Έλληνες. Κανοναρχείται βεβαίως από το νόημα, από τη δωρεά νοήματος, ή από τον ολισμό του νοήματος, αποφεύγοντας όμως, αντίθετα απ' ό,τι ο αντιφιλόσοφος Κίρκεγκωρ, κάθε συναίσθημα και κάθε υπαρξιακή κατάδυση στην εν λόγω δωρεά.

Ως προς αυτό, ο Θεός του Αριστοτέλη είναι παραδειγματικός. Εάν τον εξετάσουμε από την πλευρά της φυσικής, αποτελεί έσχατο νόημα της κίνησης, ως το ύψιστο ακίνητο κινούν. Ποιος όμως θα υποστηρίξει πως η ζωή μπορεί να είναι αιώνια ανάπαυση; Αυτός είναι ο καθαυτό ορισμός του θανάτου, και πόσο μάλλον που ο Θεός του Αριστοτέλη κινεί όλα τα πράγματα, όχι με κάποια ιδιοτελή δράση ή κάποια υποκειμενική εμπλοκή, αλλά με την τελεολογική έλξη

της υπεροχής του. Τούτος ο Θεός παραμένει συνεπώς, απέναντι στα πράγματα που κινεί, παντελώς αδιάφορος. Ποιος μπορεί να χαρακτηρίσει ζωντανή αυτή την αδιάφορη και ακίνητη αιωνιότητα; Εάν εξετάσουμε τώρα τον ίδιο Θεό –εκτός κι αν πρόκειται για άλλον, ποιος ξέρει; – από την πλευρά της μεταφυσικής, θα δούμε πως όντας καθαρή ενέργεια δεν έχει άλλη δυνατή λειτουργία από το να στοχάζεται τον εαυτό του, καθώς δεν έχει κανέναν αποδεκτό λόγο να σκέφτεται ο,τιδήποτε άλλο από τη δική του καθαρότητα. Και πάλι υπάρχει εδώ δωρεά νοήματος, διότι μονάχα υποθέτοντας έναν νουν αποσπασμένο από κάθε ύλη και αυτοδικαίως αναγόμενο στην τελειότητά του, καθίσταται δυνατή η ολοκλήρωση της θεωρίας που ορίζει την ουσία ως αινιγματικά ενικό σύνθετον ύλης και μορφής, ή ενεργείας και δυνάμεως. Διότι η βασική αρχή ενικότητας, η οποία είναι ενέργεια, ή μορφή, οφείλει εντέλει να είναι, ως απόλυτη ενικότητα, ενέργεια εξαντλούμενη στην ενέργειά της, ή μορφή εξ ολοκλήρου χωριστή. Η λέξη «Θεός» κατονομάζει αυτές τις λειτουργίες θεωρητικής ολοκλήρωσης.

Η ολοκλήρωση αυτή, άλλωστε, φροντίζει να οργανώσει το νόημα δίνοντάς του μορφή αποδεικτικής διαδικασίας, της αποδεικτικής διαδικασίας της υπάρξεως του Θεού, η οποία είναι κυριολεκτικά το εντελώς αντίθετο από την πιστοποίηση της ζωής του. Ας πούμε πως ο Θεός της μεταφυσικής στοιχειοθετεί νόημα ύπαρξης μέσω μιας απόδειξης, ενώ ο Θεός της θρησκείας στοιχειοθετεί νόημα ζωής μέσω μιας συνάντησης.

Από αυτά συνάγεται ότι ο θάνατος του Θεού της θρησκείας αφήνει ανοιχτό το ερώτημα του πεπρωμένου του Θεού της μεταφυσικής, ο οποίος δεν διατηρεί καμία σχέση ούτε με τη ζωή ούτε με τον θάνατο, πράγμα που, από την άποψη της ζωής, και άρα της θρησκείας, σημαίνει πως είναι εντελώς νεκρός. Συνάγεται επίσης, αναφορικά με το νόημα, ότι ο αμετάκλητος χαρακτήρας του νοηματικού επιτελέσματος μπορεί κάλλιστα να αρκестεί σε εγχειρήματα από τα οποία αποκλείεται ριζικά κάθε υποκειμενική αναδοχή ενός ζωντανού Θεού. Γι' αυτό εξάλλου ο Χάιντεγκερ αδυνατεί να ταυτίσει τη φράση του Νίτσε «ο Θεός είναι νεκρός», καθώς και τις αντιχριστιανικές κτήσεις και αναθεματισμούς, με την, ακόμη μελλούμενη, αποδόμηση του μεταφυσικού σχήματος της οντο-θεολογίας. Πρόκειται όντως για δύο ξεχωριστά ζητήματα, διότι δεν είναι καθόλου εύκολο η εξαφάνιση του καθαυτό θρησκευτικού στοιχείου να συνεπιφέρει μηχανιστικά την εξαφάνιση της μεταφυσικής θεματικής, η οποία είναι απείρως ανθεκτικότερη, καθότι, από τη στιγμή που ο Θεός της δεν κατονομάζει παρά μια βασική αρχή, αφήνεται ακριβώς ανεπηρέαστη από τον θάνατο.

Δεν γίνεται συνεπώς να υποστηριχθεί ότι οι μεθοδεύσεις του νοήματος εναντιώνονται από μόνες τους στον μη αναστρέψιμο χαρακτήρα του θανάτου του Θεού. Όπως καταμαρτυρεί η μεταφυσική από τις απαρχές της, υπάρχει μη ζωντανό νόημα, νόημα του γράμματος, νόημα επιχειρηματολογημένο, και εντέλει νόημα μαθηματικό, νόημα που έρχεται σε βαθύτατη ρήξη με τη θρησκευτική επιδίκαση του νοήματος στη διάταξη του ζωντανού Θεού.

Όσο για τους σύγχρονους θρησκευτικούς φανατισμούς, θα δηλώσω ότι δεν οδηγεί πουθενά το να τους εκλάβουμε ως επιστροφή του θρησκευτικού στοιχείου. Πρόκειται για σύγχρονα μορφώματα, για πολιτικο-κρατικά φαινόμενα της εποχής μας, ας το πούμε καθαρά: για επινοήσεις, για τις οποίες έχει από καιρό διαπιστωθεί ότι είναι εντελώς μη παραγωγικές στο καθαρά θρησκευτικό επίπεδο, αλλά δριμύτατες στο πεδίο που τις απασχολεί, και που είναι η κατάκτηση της εξουσίας. Πρέπει στην πραγματικότητα να στοχαστούμε ό,τι

συμβατικά αποκαλούμε «θρησκευτικούς φανατισμούς» ως μία από τις υποκειμενικές μορφές, θα έλεγα έναν από τους υποκειμενικούς τύπους, με τους οποίους διατυπώνεται ακριβώς ότι ο Θεός είναι νεκρός. Ο συγκεκριμένος τύπος αντιστοιχεί σε αυτό που ονομάζω «ζοφερό υποκείμενο» [sujet obscur], διότι ο λόγος αλήθειας ο οποίος διαπερνά και κινητοποιεί αυτό το υποκείμενο, καθίσταται ενεργός μόνο όταν είναι διαγραμμένος, καταχωνιασμένος, ασυνείδητος. Κι έτσι η μοναδική έφεση του ζοφερού υποκειμένου είναι να απονεκρώνει αυτό που το συγκροτεί, κάτι που δεν θα εξέπληττε κανέναν ψυχαναλυτή. Από εκεί απορρέει η απελπισμένη και αιματηρή επιβεβαίωση μιας πλαστής και θανατερής θρησκείας, της οποίας η πραγματική, υποκειμενικά θαμμένη, βασική αρχή είναι, απ' άκρου εις άκρον, ότι ο Θεός είναι νεκρός. Η θεατρικοποίηση αυτής της κρυμμένης προφάνειας διαφαίνεται ταυτόχρονα στη δίχως ανάπαυλα αναπαραγωγή αυτού του θανάτου, με τη μορφή του θανάτου των ανθρώπων που υποτίθενται ένοχοι για τον θάνατο του Θεού. Διαφαίνεται επίσης στη φρενίπδα των τελετουργιών και του στιγματισμού των σωμάτων, φαινόμενα δημόσιας προσποίησης που υπήρξαν ανέκαθεν τα επιδειξιακά αντίβαρα στην παροδικότητα του ζωντανού Θεού.

Θα προσέθετα, για λόγους ισορροπίας, ότι ανάμεσα στην επιταγή να καλύπτεται με πέπλα το θηλυκό σώμα και την επιταγή να κυκλοφορεί το σώμα ως εμπορική προσφορά, ή, όπως θα έλεγε ο Γκιγιστά [Guyotat], ως πορνευόμενο καπιταλιστικό σώμα, διακινείται το ίδιο ερώτημα, το οποίο είναι: εφόσον είναι νεκρός ο Θεός που αγκάλιαζε με το ζωντανό του βλέμμα όλα τα εκτεθειμένα σώματα και όριζε πώς θα καταμεληθούν τα μερίδια του ορατού, ποιος θα μας πει τώρα τι πρέπει να παραμείνει κρυμμένο; Για ό,τι αφορά το θηλυκό σώμα, το οποίο στην ολότητά του συνιστά τον ίδιο τον Φαλλό, μπορεί κανείς να απαντήσει με τη μέγιστη ή με την ελάχιστη επικάλυψη, χωρίς ποτέ να ικανοποιεί το αιτούμενο. Διότι σήμερα, μέσα στο νοσηρό κλίμα ενός δήθεν πολέμου θρησκειών, από τον οποίο απουσιάζει κάθε αληθινή θρησκεία, πρέπει να συμφωνήσουμε ότι ο θάνατος του Θεού είναι συμμετρικά ευανάγνωστος τόσο στην κοντή διαφάνεια των δυτικών φορεμάτων, επιφάνιων των ερωτογόνων ζωνών, όσο και στα βαριά μαύρα πέπλα όπου μόνο τα μάτια λαμπυρίζουν. Ζοφερό υποκείμενο, σε όλες τις περιπτώσεις, που όμως το πραγματικό του, δυσσιώνα απομονώσιμο, είναι οπωσδήποτε ότι ο ζωντανός Θεός είναι νεκρός.

Από αυτό δεν συνάγεται, όπως είπα, ότι ο Θεός της μεταφυσικής είναι νεκρός. Ως προς τούτο το σημείο, πρέπει να ξεκινήσουμε από αυτό που θα ονόμαζα «απορία του Χάιντεγκερ». Πώς γίνεται άραγε, ο στοχαστής που ορίζει τη μεταφυσική ως οντο-θεολογία, απόκρυψη του ζητήματος του είναι μέσω του ζητήματος του υπέρτατου όντος, να καταλήγει να πει, εν είδει διαθήκης, ότι μόνο ένας θεός μπορεί να μας σώσει; Αυτό προφανώς δεν είναι εφικτό παρά μόνο εάν, γι' άλλη μια φορά, η λέξη «θεός» λειτουργεί διφορούμενα. Ο Θεός που μόνο αυτός μπορεί να μας σώσει δεν είναι ο Θεός-Αρχή που συμπυκνώνει τη λήθη τού είναι στη δυτική μεταφυσική. Θα συμφωνήσουμε επίσης ότι δεν γίνεται να είναι ο ζωντανός Θεός των θρησκειών, του οποίου τον θάνατο επικυρώνει ο Χάιντεγκερ, ακολουθώντας, αν και στρεψόδικα, τον Νίτσε. Το ζητούμενο συνεπώς, εκτός από τον ιστορικά νεκρό Θεό των θρησκειών, και από τον προς αποδόμηση Θεό της μεταφυσικής, έναν θεό που κατά τα άλλα μπορεί, στο πλαίσιο του μετακαρτεσιανού ανθρωπισμού, να λάβει το όνομα άνθρωπος, το ζητούμενο, λοιπόν, είναι να προταθεί στον στοχασμό ένας τρίτος θεός ή μια θεϊκή αρχή άλλης τάξεως.

Αυτός ο Θεός, είτε αυτοί οι θεοί, είτε αυτή η θεϊκή αρχή, υπάρ-

χουν πράγματι. Αποτελούν δημιούργημα του ρομαντισμού και ειδικότερα του Χέλντερλιν. Γι' αυτό και θα του δώσω την ονομασία «Θεός των ποιητών». Δεν είναι ούτε το ζωντανό υποκείμενο της θρησκείας, παρόλο που τίθεται θέμα να ζούμε κοντά του, ούτε και η Αρχή της μεταφυσικής, παρόλο που τίθεται θέμα να βρούμε κοντά του το φευγαλέο νόημα της Ολότητας. Είναι το στοιχείο εκείνο με βάση το οποίο υπάρχει για τον ποιητή η μαγεία του κόσμου, και του οποίου η απώλεια μας εκθέτει στην απραξία. Για τον εν λόγω Θεό δεν μπορούμε να πούμε ούτε ότι είναι νεκρός, ούτε ότι είναι ζωντανός, ούτε ότι μπορεί να αποδομηθεί σαν μια αποκαμωμένη, κορεσμένη ή υπολειμματική έννοια. Η κεντρική ποιητική έκφραση εν προκειμένω είναι η εξής: τούτος ο Θεός αποσύρθηκε, αφήνοντας τον κόσμο έρμαιο της απογοήτευσης. Το ερώτημα του ποιήματος αφορά πλέον την απόσυρση των θεών, και δεν συμπίπτει ούτε με το φιλοσοφικό ούτε με το θρησκευτικό ερώτημα.

Το καθήκον του ποιητή, ή, όπως λέει ο Χέλντερλιν, η παλικαριά του, είναι να φέρει μέσα στη γλώσσα τον στοχασμό του Θεού που αποσύρθηκε και συνάμα να συλλάβει το πρόβλημα της επιστροφής του σαν μια ανοιχτή απορία μέσα σε ό,τι είναι ικανός να πετύχει ο στοχασμός.

Κατ' ουσίαν, η σχέση με τον ποιητικό Θεό δεν είναι της τάξεως του πένθους, όπως ενδεχομένως είναι η ζοφερή σχέση με τον νεκρό Θεό. Ούτε και είναι της τάξεως της επίκρισης, ή της εννοιολογικής αποποίησης της ολότητας, όπως ενδεχομένως είναι η φιλοσοφική σχέση με τον Θεό-Αρχή. Είναι μια σχέση νοσταλγική, με τη στενή σημασία του όρου, δηλαδή κάτι που προσδοκεί μέσα στη μελαγχολία τις ευκαιρίες μιας αναμάγευσης του κόσμου μέσω της απίθανης επιστροφής των θεών.

Μπορούμε πλέον να στοχαστούμε την απορία του Χάιντεγκερ. Το ότι ταυτόχρονα πρέπει να υπομένουμε το τέλος της οντο-θεολογίας και εντούτοις να αναμένουμε τη σωτηρία από ένα θεϊκό συμβάν, είναι επειδή η αποδόμηση της μεταφυσικής και η συγκατάνευση προς τον θάνατο του χριστιανικού Θεού διατηρούν ανοιχτές τις ευκαιρίες του Θεού του ποιήματος. Γι' αυτό και όλος ο στοχασμός παραμένει εξαρτημένος από τη χειρονομία που μπορεί να υποσχεθεί, από τη διάσταση μιας επιστροφής. Διότι ο Χάιντεγκερ, στο πλαίσιο της γερμανικής παράδοσης, καθιστά τους ελληνικούς θεούς το έμβλημα ή τη φιγούρα του Θεού που ενδέχεται να επιστρέψει.

Ονομάζω σύγχρονο αθεϊσμό τη ρήξη με αυτή τη διάθεση. Το ζητούμενο είναι να μην πιστώνουμε πια τον νοσταλγικό θεό της επιστροφής με το χρεωστικό άθροισμα του θανάτου του ζωντανού Θεού και της αποδόμησης του μεταφυσικού Θεού. Το ζητούμενο, εν ολίγοις, είναι να ξεμπερδεύουμε από κάθε υπόσχεση.

Ο αθεϊσμός αυτός ανοίγεται μπροστά μας, σαν ένα καθήκον του στοχασμού. Διότι το στοιχείο που συντηρεί ακόμη σήμερα τη δύναμη της υπόσχεσης και το ποιητικό-πολιτικό πρωτόκολλο της επιστροφής των θεών, ή της αναμάγευσης του κόσμου, είναι το συναινετικό μοτίβο της περατότητας. Το ότι είμαστε εκτεθειμένοι στο είναι με τρόπο πεπερασμένο, το ότι πρέπει πάντα να ξαναγυρίζουμε στο «είμαι θνητός», συνιστά το στοιχείο που μας επιτρέπει να υπομένουμε τον θάνατο του ζωντανού Θεού υποστηρίζοντας παράλληλα, με πολλαπλούς τρόπους, την ασαφή υπόσχεση ενός νοήματος που αποσύρθηκε, χωρίς όμως να διακλείεται ο «επανερχομός» του. Ακόμη και το υποκειμενικό σύμπαν της πολιτικής κατακλύζεται σταθερά από μια μελαγχολική μοιρολατρία που κατά βάθος εμπεριέχει την αόριστη αναμονή μιας επιστροφής του νοήματος ή μιας ελάττωσης του μη-νοήματος. Σε αυτό το στοιχείο βασίζεται η τετριμμένη

θέση πως μια ομοιόμορφη πολιτική μπορεί την ώρα των εκλογικών αναμετρήσεων να δημιουργήσει την εντύπωση ότι θα είναι διαφορετική και θα ξεφύγει από την ομοιομορφία. Ο Λιονέλ Ζοσπέν είναι, από αυτή την άποψη, η παρεφθαρμένη μορφή του Θεού των ποιημάτων.²

Είναι συνεπώς επιτακτικό, προκειμένου να εγκατασταθούμε με ηρεμία στο μη αναστρέψιμο στοιχείο του θανάτου του Θεού, να ξεμπερδεύουμε με το μοτίβο της περατότητας, που αποτελεί κάτι σαν ίχνος επιβίωσης, κατά την πορεία παράδοσης της σκυτάλης του Θεού της θρησκείας και του μεταφυσικού Θεού στον Θεό του ποιήματος.

Το καθήκον αυτό αφορά οπωσδήποτε εν μέρει το πεπρωμένο της ίδιας της ποίησης. Η επιταγή του ποιήματος είναι σήμερα να κατακτήσει τον δικό του αθεϊσμό, και συνεπώς να καταστρέψει από τα ενδότερα των δυνάμεων της γλώσσας τη νοσταλγική φρασεολογία, την πόζα της υπόσχεσης, ή τον προφητικό προορισμό προς το Ανοικτό. Το ποίημα δεν οφείλει να είναι ο μελαγχολικός φύλακας της περατότητας, ούτε το απότμημα μιας μυστικιστικής σιωπής, ούτε ο καταληψίας σ' ένα απίθανο κατώφλι. Ας αφοσιωθεί στη μαγεία όλων των πραγμάτων για τα οποία ο κόσμος, έτσι σκέτος, είναι ικανός· ας διαβλέψει στο μεταίχμιο του ανέφικτου την άπειρη ανάδυση των αδρανών δυνατοτήτων. Ίσως κάτι τέτοιο να εννοεί ο Λακού-Λαμπάρτ μιλώντας για το πεζολογικό γίνεσθαι του ποιήματος. Ίσως κάτι τέτοιο να μας προτείνει η ποίηση του Καέιρο, ετερώνυμου του Πεσόα – αν ακολουθήσουμε την ερμηνεία της Ζουντίτ Μπαλσό – μιλώντας για μια μεταφυσική δίχως μεταφυσική. Ο Καέιρο που δηλώνει ότι γράφει, αυτολεξεί, «την πρόζα των στίχων του». Ο Καέιρο, ο οποίος, όσον αφορά τους θεούς, δηλώνει ότι δεν είναι ούτε ζωντανός ούτε νεκρός – δεν θέλει να κάνει καμία παραχώρηση προς την κατεύθυνση του πάθους – αλλά ότι, γαλήνιοι, διακείμενοι απέναντί μας με αμοιβαία αδιαφορία, κοιμούνται. Όπως, όμως, κι αν έχει το πράγμα, η ποίηση η ίδια είναι που θα προχωρήσει, που προχωρεί, τουλάχιστον από την αρχή του [εικοστού] αιώνα, στη θανάτωση του δικού της Θεού.

Σε ό,τι αφορά τη φιλοσοφία, το καθήκον είναι να ξεμπερδέψει με το μοτίβο της περατότητας, και με την ερμηνευτική κουστωδία του. Το σημείο-κλειδί συνίσταται πιθανότατα στο να απαλλάξει το άπειρο από την υπερχλιετή σύμφυσή του με το ένα, και να το επαναφέρει, όπως μας συνιστά η μαθηματική επιστήμη από τον Κάντορ κι έπειτα, στην κοινοτοπία του πολλαπλού-είναι. Διότι η υποτιθέμενη υπερβατικότητα του μεταφυσικού Θεού κατασκευάζεται ακριβώς μέσω της συγκόλλησης του απείρου και του ενός. Και από τούτη τη συγκόλληση τροφοδοτείται, την ίδια στιγμή που εγκαταλείπεται κάθε υπερβατικότητα, το ενδοϋποκειμενικό ίχνος που επιβιώνει και μας προσδένει στις σύστοιχες θεματικές της εγκατάλειψης, του «προς-θάνατον-είναι», της φρίκης του πραγματικού και της περατότητας.

Πρέπει με χαρά να υποδεχθούμε ότι το πεπρωμένο κάθε κατάστασης είναι η άπειρη πολλαπλότητα των συνόλων, ότι εκεί καμία βαθύτητα δεν μπορεί ποτέ να εγκατασταθεί, ότι το ομογενές του πολλαπλού υπερτερεί οντολογικά της διαπλοκής των εντάσεων. Και ότι, κατά συνέπεια, απαγκιστρωμένοι από κάθε περατότητα κατοικούμε το άπειρο, αυτό το εντελώς πεζό ενδιαίτημά μας. Και ότι έτσι, όταν τύχει μέσα από κάποιο συμβάν να μας συνεπάρει μια αλήθεια στην ανολοκλήρωτη απειρότητα της τροχιάς της, η αναζήτηση του νοήματος περιορίζεται για μας στην απλή σημειογραφία αυτής της απειρότητας, ή, όπως έλεγε ο Αλβάρο ντε Κάμπο, άλλο ετερώνυμο του Πεσόα, στα μαθηματικά του όντος.

Η εποχή μας είναι χωρίς αμφιβολία η εποχή της ανεπίστροφης

εξαφάνισης των θεών. Όμως αυτή η εξαφάνιση ανάγεται σε τρεις ξεχωριστές διαδικασίες, εφόσον υπήρξαν τρεις θεμελιώδεις θεοί, ο θεός των θρησκειών, ο θεός της μεταφυσικής και ο θεός των ποιητών.

Για τον Θεό των θρησκειών, πρέπει απλώς να δηλώσουμε τον θάνατό του. Το πρόβλημα, που είναι πολιτικό σε τελική ανάλυση, είναι να αντισταθμίσουμε τα καταστρεπτικά αποτελέσματα που επιφέρει κάθε ζοφερή υποκειμενικοποίηση αυτού του θανάτου. Το τόλμημα έγκειται εξ ολοκλήρου στην απόσπαση της πολιτικής από τις αλημνείες της κρατικής εξουσίας, και στη συστηματική επαναφορά της στην καθαρή υποκειμενικότητα του εντέλεσθαι. Διότι, τότε πλέον, η επιβολή του φαντάσματος του νεκρού Θεού, που είναι πάντα δυνατόν να προσκολληθεί εγκληματικά σε κάποια υπερεγωτικά κομμάτια του κράτους, παραμένει μέσα στις συνειδήσεις ανενεργή και ατελέσφορη.

Για τον Θεό της μεταφυσικής, πρέπει να ολοκληρώσουμε τη διαδρομή του μέσα από έναν στοχασμό του απείρου που να διασπείρει τις καταβολές του σε ολόκληρη την έκταση των οποιωνδήποτε πολλαπλοτήτων.

Για τον Θεό της ποίησης, πρέπει το ποίημα να αποσυμφορήσει τη γλώσσα, αποδυναμώνοντας το πρωτόκολλο της απώλειας και της επιστροφής. Διότι τίποτε δεν χάσαμε, και τίποτε δεν επιστρέφει. Η ευκαιρία μιας αλήθειας προσκομίζει πλεόνασμα και, τότε, κάτι επισυμβαίνει. Όμως επισυμβαίνει εδώ, δίχως βαθύτητα, και δίχως αλλού.

Στρατευμένοι στην τριπλή αποκαθήλωση των θεών, μπορούμε ήδη να πούμε, εμείς, κάτοικοι του απείρου ενδιαίτηματος της Γης, ότι τα πάντα είναι εδώ, πάντοτε εδώ, και ότι οι καταβολές του στοχασμού βρίσκονται μέσα στην ισότιμη πεζότητα, τη δραστικά ενήμερη και δραστικά δεδηλωμένη για ό,τι μας επέρχεται, εδώ. Εδώ είναι ο τόπος του γίνεσθαι των αληθειών. Εδώ είμαστε άπειροι. Εδώ δεν μας έχει δοθεί καμία υπόσχεση, παρά μόνο να μπορούμε να είμαστε πιστοί σε ό,τι μας επέρχεται.

Τούτο ακριβώς το «εδώ», το εξυμνεί ένας ποιητής, γεννημένος σε μια γλώσσα τόσο μακρινή που μας τον κάνει πιο οικείο από κάθε άλλον, ο Τσουβάσιος ποιητής Αϊγκί, σ' ένα άσμα που δοξολογεί ό,τι το αναντικατάστατο και το δίχως θεϊκή εγγύηση έχει το εδώ, άσμα που επιγράφεται, μάλιστα, «Εδώ». Άσμα όπου αφουγκράζεται κανείς πως το εδώ κερδίζεται όταν σταματάμε να γυρεύουμε οπουδήποτε και με οποιαδήποτε ονομασία τον ίσκιό του νεκρού Θεού. Άσμα όπου ακόμη και ο θάνατος του ανθρώπου, μιας μεταβατικής μορφοποίησης κάποιων διασκορπισμένων απειροτήτων, μπορεί να ιδωθεί σαν διατήρηση και υποδοχή αυτών των απειροτήτων. Άσμα μεταφρασμένο από τον Λεόν Ρομπέλ, με το οποίο κλείνω τούτο το προλογικό κείμενο:

Εδώ...

Μετάφραση: Βλάσης Σκολίδης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Με τίτλο «Dieu est mort», το παρόν αποτελεί το προλογικό κείμενο στο βιβλίο: Alain Badiou, *Court traité d'ontologie transitoire*, Seuil, Paris, 1998, σσ. 9-24. (Σ.τ.μ.)

2. Υπαινιγμός στην προσπάθεια του Λιονέλ Ζοσπέν, σοσιαλιστή πρωθυπουργού κατά την πρώτη προεδρία του δεξιού Ζακ Σιράκ, να κυβερνήσει «αριστερά» χωρίς ουσιαστική πολιτική διαφοροποίηση από τους αντιπάλους του. (Σ.τ.μ.)